

Cristopher Melchert'in Ahmed B. Hanbel (Ö. 241/855) Ve Mihne Olayları Hakkındaki Düşünceleri Üzerine Bir Değerlendirme | Emine Avcı

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2022-2023

İslam düşünce sisteminde tarihî süreç içerisinde meydana gelen birçok mesele çözüme kavuşturulurken dinin temel kaynakları olan Kur'ân ve sünnete müracaat edilmiştir. Bu iki kaynak hususunda zaman zaman çeşitli tartışmalar meydana gelmiş; ve bu kaynaklara müracaat esnasında takip edilen metodoloji farklılıkları neticesinde çeşitli ekoller ortaya çıkmıştır. Fikhî (amelî) ve itikadî (kelâmî) meseleleri çözüme kavuştururken sahâbe ile başlayıp tâbiûn ile devam eden hoca, bölge ve malzeme ayırımına dayalı olarak ortaya çıkan gruplaşma, hicri ikinci asırdan itibaren hadise ve re'ye verilen değer üzerinden devam etmiştir. [1] Başta, Hicâzlılar ve Irâklılar şeklindeki ayırım, daha sonraları Ashâbu'l-hadîs (Ehl-i hadis) ve Ashâbu'r-re'y (Ehl-i re'y) olarak tanımlanan iki düşünce ekolü haline gelmiştir. Bu iki düşünce sistemi arasındaki metodolojik farklılıklar ve tartışmalar neticesinde Ashâbu'l-hadis, ilmî ve fikrî bir hareket olarak ortaya çıkmış ve hadis edebiyatının oluşum sürecini yakından etkilemiştir. [2]

İlk iki asırda ehl-i re'y (re'y ashâbı) olarak nitelenmek kötü bir durum değilken üçüncü asırda kelimullâh tartışmaları neticesinde re'y kavramı üzerinde bir değişim meydana gelmiştir. Irâk ve Hicâz ekollerinin fikhî meseleleri açıklarken kullandıkları re'y tonu farklı olmakla beraber benzer bir görüntü de sunmaktadır. Halku'l-Kur'ân ve mihne olayları sonrası bu re'y tonu git gide daha da belirgin bir hâl almış; fikhî meselelerde kullanılan re'y, kelâmî meselelerin şahsî görüş ve akfî çıkarımlarla çözümlenmesi anlamında bir dönüşüm yaşamıştır. Bunun sonucunda re'y, her durumda hadisin karşısında görülmeye başlanmıştır. [3] Bu anlayışla bağlantılı olarak Kûfe ekolü dahil olmak üzere kendi re'ğine başvuran kişiler hatta Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) öncülük ettiği fikir dışında kalan her türlü düşünce sahibi, Ehl-i re'y olarak vasıflandırılmıştır. [4]

Melchert, ehl-i hadîsi bilinçli, sınırları tanımlanabilir, teoloji, hukuk ve ibadet açısından kendilerine özgü metodolojileri olan bir grup olarak kabul etmektedir. [5] Öyle ki o, bilinçli bir ehl-i hadîs grubunun ortaya çıkışının II./IX. yüzyıldan önceye götürmenin mümkün olmadığını belirtmekte ve bu hususta ehl-i hadis ile ehl-i re'y arasındaki mücadeleyi odak noktası olarak görmektedir. Melchert'e göre bu oluşum ve mücadelenin merkezi Irâk olup ilk temsilcilerinden biri Abdurrahmân b. Mehdî'dir (ö. 198/814). [6]

Melchert, ehl-i hadîs ile ehl-i re'y arasındaki çatışmanın inanç (teoloji) ve amel (fıkıh/hukuk) alanında sahih dinin tespit edilmesi ile ilgili olduğunu iddia etmektedir. Buna göre birinci grup, her alanda bütünüyle kutsal metinlerin esas alınması gerektiğini ileri sürerken ikinci grup daha akılcı bir yaklaşım benimsemekteydi. Bu arada ehl-i re'y, ehl-i hadisin "ilahi hukuku" tespit etme yeterliliğinden endişe ederken ehl-i hadis ise onların tam anlamıyla Müslüman olup olmadığından şüphe etmiştir. II./IX. yy. sonlarında ehl-i hadis bilinçli olarak diğerlerinden ayrılmak istemesiyle başlayan çatışma mihne olaylarıyla sosyal ve siyasi olaylara yansımıştır. Mihne olaylarının sona er(diril)mesi diğer taraftan ehl-i re'yin ehl-i hadise yaklaşması, ehl-i hadis için bir galibiyet olarak görünse de bu süreçte ehl-i hadis bir "fıkıh mezhebi" ne (Hanbelîlik) dönüşerek kendi ilkelerinden taviz vermiştir. Melchert'e göre bu karşılıklı tavizler neticesinde her iki grup bir noktada buluşmuş ve Ahmed b. Hanbel'in öncülük yaptığı katı ehl-i hadis fıkıhı, onun ölümüyle birlikte gücünü kaybetmeye ve ehl-i re'ye yakınlaşmaya başlamıştır. Böylece "fıkıh mezhebi" olgusunun gelişimini sağlayan mutabaat ortaya çıkmıştır. [7]

Katı ehl-i hadis anlayışının uzun ömürlü olmadığını ifade etmekten sonra Melchert, bunun nedenlerinin Müslümanlar tarafından araştırılmadığını iddia etmektedir. Ona göre bu başarısızlığın dört "teknik" sebebi bulunmaktadır. Birincisi, hocadan öğrenciye geçen düzenli bir halefiyet (bilgi ve otorite aktarımı) sistemine karşı olmaları, kendi varlıklarına engel olmuştur. İkincisi, fıkıh anlayışları (ehl-i hadis fıkıhı) önemli zaafılar

taşımaktadır. Bunların en önemlisi de sahabe sünnetini Hz. Peygamber'in sünnetinden ayırmamaları ve tüm bunları içine alacak şekilde bir "hadis" anlayışına sahip olmalarıdır ki bu konuda Şâfiî'nin karşı konulmaz eleştirilerine maruz kalmışlardır. Üçüncüsü, çok fazla sayıda hadisleri ezbere bilmenin gerekliliğini ifade ederek "fakih" olmanın şartlarını ağırlaştırmalarıdır. Sonuncu sebep ise ehl-i hadisin hadis öğrenme ve rivayet etme faaliyetini ücretsiz yapma yönündeki katı tavrıdır. [8] Melchert, bu nakledilen bu gerekçelerden ikincisi bağlamında Schacht'ı eleştirmektedir. Çünkü Schacht'ın "Peygamber hadislerinin önceliği" konusunda ehl-i hadis ile Şâfiî arasında bir ayırım yapmaması büyük karışıklığa sebep olmaktadır. [9]

Bizce Melchert'in Ahmed b. Hnabel'in öncülük ettiği ehl-i hadis anlayışını "katı" olarak nitelemesinde Ahmed b. Hanbel'in re'ye karşı olan tutumu etkili olmuştur. Zira o, Evzâî (ö. 157/774), Mâlik (ö. 179/795) ve Ebû Hanîfe'nin (150/767) re'yi arasında bir fark görmemiş, bunların hepsinin re'y olduğunu ifade etmiş, hüccetin ise ancak âsârda olduğunu söylemiştir. Hatta mihne yer alan Bişr b. Gıyâs el-Merîsî (ö. 218/833) ve Ahmed b. Ebû Duâd (ö. 240/854) gibi Mu'tezilî kimselerin fıkhıta Hanefî mezhebinden olması sebebiyle Ebû Hanîfe, Kur'ân'ın mahlûk olduğu görüşünü kabul etmekle itham edilmiştir. [10] Joseph van Ess ve Martin Hinds, Bişr'i Mutezile doktrini ile ilişkilendirse de Melchert, mihnenin baş aktörü olan bu kişilerin Hanefî olduğunu belirtmektedir. [11]

Melchert, katı ehl-i hadis anlayışının uzun ömürlü olmasının sebeplerini zikrettikten sonra ehl-i hadis ve ehli-re'y ekollerini mutabakata sevk eden iki faktörden bahsetmektedir. Bu iki faktör, Şîa'ya ve ehl-i Kur'ân'a karşı ortak cephe oluşturma düşüncesidir. [12] Ona göre Hanefîlerin ehl-i hadise yaklaşmasında bir diğer boyut daha bulunmaktadır: Hanefîlerin –en azından bir grubun- özellikle halku'l-Kur'ân doktrini, ircâ düşüncesi gibi bir takım şâibeli görüşlerle ilişkilerini koparmaya yönelik girişimlerdir. [13]

Melchert, Ahmed b. Hanbel'in temsil ettiği katı ehl-i hadis fıkhının zaaflarını ve bu zaaflar neticesinde onun ölümü sonrası re'y fıkhına sahip Hanbelî mezhebine dönüşmesini iki aşamada açıklamaktadır. Birinci aşama, Ahmed b. Hanbel'in görüşlerinin bir araya getirilip tedvin edilmesi ve böylece mezhep doktrinin ortaya çıkarılmasıdır. İkinci aşama, toplanan ham malzemenin işlenmesi, delillerin pekiştirilmesi ve teori haline getirilmesi sürecindeki çalışmalardır. Bu aşamada Melchert için öne çıkan isim, Ebû Bekir el-Hallâl (ö. 311/923) olmaktadır. Ona göre re'y fıkhına dayalı Hanbelî mezhebinin ortaya çıkmasındaki en önemli isim bu zattır. [14] Melchert bu düşüncesini Zehebî'ye (ö. 748/1348) dayandırmaktadır. Nitekim Zehebî, Ebû Bekir el-Hallâl'in biyografisinde Hallâl'dan önce Ahmed b. Hanbel'e nisbet edilen müstakil bir mezhep olmadığını zikretmektedir. [15] Hatta ona göre mihne olaylarının Mutezile ile olan ilişkisi, oluşum aşamasındaki Hanefî mezhebine göre daha zayıftır. [16]

Melchert'e göre aslında fıkıh mezhebi olgusu uzlaşmanın aracı olmaktan ziyade sonucudur; ve bu sonuç, III. yüzyılda orta-yol doktrini olarak gelişen ve kendisinin "semi-rationist" (ılımlı akılcılar) adını verdiği üçüncü bir anlayışın ürünüdür. [17] Bu sebeple Melchert, Ahmed b. Hanbel'i tedirgin eden grubun Mutezile, Şîa ya da Hanefîler değil, orta yolcu "ılımlı akılcılar" grubu olduğunu iddia etmektedir. [18] Nitekim Ahmed b. Hanbel, halku'l-Kur'ân konusunda konuşmayan Vâkıfe ile Kur'ân'ın kendisi mahlûk olmamakla birlikte insanların telaffuzunun mahlûk olduğunu söyleyen Lafziyye'yi Cehmî olarak nitelemiştir. Bu konuda Lafziyye mensubu olan Hüseyin el-Kerâbîsî (ö. 248/862-863) ve Ebû Sevr (ö. 240/854) gibi kişileri İbn Hanbel, sert bir dille eleştirmiştir. [19]

Melchert'a göre halku'l-Kur'ân konusunda İbn Hanbel'den farklı düşünen meşhur ılımlı-akılcıların çoğuyla Şâfiî arasında bir ilişki kurmak mümkündür. Mesela Melchert, kelâm konusunda lâfzî ve nefî diye ayırma giden ilk kişinin ehl-i sünnet kelâmının doğuşuna temel hazırlayan İbn Küllâb (ö. 240/854[?]) ve Kalânîsî [?] hariç hicri üçüncü yüzyılda var olduğu iddia edilen Küllâbî ekolün Şâfiî ile ilişki içinde olduğunu düşünmektedir. Öyle ki Şâfiîliği temize çıkarmak için İbn Küllâb günah keçisi ilan edilmiştir. Bu durumun bir benzeri de Cehmîye için söz konusudur. Hanefîliği temize çıkarmak için halku'l-Kur'ân konusundan Cehmîye sorumlu tutulmuştur. [20]

Merchert'in mihne olaylarından Hanefîleri sorumlu tutması, elimizdeki bilgilerle gelişmektedir. Mevcut bilgilere göre ne Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf (ö. 182/798), Züfer (ö. 158/775), Muhammed. (ö. 189/805) ne de onların ashâbından birileri halku'l-Kur'ân hakkında bir şey demiştir. Oysa mihne olayının baş aktörleri olarak karşımıza çıkan Bişr b. Gıyâs el-Merîsî ve Ahmed b. Ebî Duâd bu konuda konuşmuş ve bu kişiler Ebû Hanîfe ashâbına da bu hususta zarar vermişlerdir. [21]

Melchert, Şâfiî hakkında yapılan modern kaynakları referans göstererek onun ehl-i hadis değil, ılımlı-akılcı olarak adlandırdığı bir ortayolcu olduğunu söylemektedir. Ona göre Ahmed b. Hanbel ve müntesiplerinin muhalefeti de özellikle bu mezhebe karşıdır. [22] Melchert, bu iddiasına yönelik gelebilecek eleştirileri bertaraf etmek adına ehl-i hadisin Şâfiî'ye yönelik müsbet tavrının ve minnet ifadelerinin Ahmed b. Hanbel sonrası ikinci nesle ait olduğunu söylemektedir. [23]

Modern dönemdeki bazı çalışmalar Melchert'in Şâfiî'nin ehl-i hadis değil, ehl-i hadis ile ehl-i re'y arası bir konumda olduğu şeklindeki birinci iddiası ile uyum göstermektedir. Örneğin Fuad Sezgin [24] ve Hallaq [25] da bu konuda Melchert ile aynı düşünceyi paylaşmaktadır. Bizce Şâfiî'nin iki ekol arası bir konumda kabul edilmesi; ehl-i re'y gibi re'yin sınırlarını geniş tutmaması ve ehl-i hadis gibi re'y düşüncesine karşı olmayıp belli sınırlarla re'ye yer vermesi sebebiyledir. Şâfiî hakkında nakledilen bilgiler onun ehl-i hadise karşı sevgi beslediğini göstermektedir. Meselâ o bir sözünde şöyle demiştir: "Ben Ashâbu'l-hadîsten bir kimseyi gördüğümde Hz. Peygamber'i (s) sanki sağ olarak görmüş gibi oluyorum." [26]

Melchert'in Ahmed b. Hanbel'in özellikle karşı olduğu grubun ılımlı-akılcılar olduğu ve Şâfiî'ye yönelik müsbet tavrın İbn Hanbel sonrası olduğu şeklindeki ikinci iddiasına gelince buna katılmadığımızı belirtmek isteriz. Çünkü bizzat katı ehl-i hadisin lideri olan Ahmed b. Hanbel'in Şâfiî'ye yönelik minnet ifadeleri bulunmaktadır. Şâfiî hakkında Ahmed b. Hanbel, "Şâfiî gelinceye kadar biz ehl-i re'ye ehl-i re'y de bize lanet ederdi. O gelip bizim aramızı buldu" demektedir. Ahmed b. Hanbel'in bu sözünde kast ettiği şeyi Kâdî İyâz (ö. 544/1149) şöyle açıklamaktadır:

"Şâfiî, sahih hadîslere yapışarak onları kullandı. Sonra da bir kısım re'ye ihtiyaç duyulduğunu, şer'i hükümlerin onun üzerine bina edildiğini, re'yin şeriatın asıllarından ibâret olduğunu ve onlardan elde edildiğini ehl-i re'ye gösterdi. Yine o, ehl-i re'ye hükümlerin nasıl elde edilebileceğini ve illetlerle olan ilişkisinin keyfiyetini gösterdi. Böylece Ashâbu'l-hadis, sahih re'yin aslın bir fer'i olduğunu, ashâbur-re'y de fer'in asıldan sonra olduğunu ve evvelâ sünnet ve sahih rivâyetleri öncelemekten müstağni olunamayacağını anladı." [27]

Bu verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere hem re'y fikhını hem de ehl-i hadis fikhını öğrenen ama her iki ekolü de takip etmeyen Şâfiî, ehl-i re'y ile ehl-i hadisin arasını bulmaya çalışmış ve bu esnada da ehl-i hadise bir metodoloji kazandırmıştır. Bu sebeple ehl-i hadisin imamı olan Ahmed b. Hanbel ona karşı övgü ifadeleri kullanmıştır.

Melchert'in diğer bir iddiası da mihne sürecinde Ahmed b. Hanbel'in halku'l-Kur'ân düşüncesini reddederek özellikle kendi adına şöret oluşturmaya çalışmasıdır. Mihne olaylarının ve halku'l-Kur'ân düşüncesinin başarıya ulaşamamasının en önemli sonucu, sahih dinin sınırlarının belirlenmesi hususunda hakem olarak halifenin itibarını ortadan kaldırmasıydı. Bundan sonra sahih İslam'ın sınırları, halife tarafından değil, yalnızca ulemânın ittifakı ile belirlenebilirdi. [28] Melchert'in bu iddiasına da katılmadığımızı belirtmek isteriz. Malum olduğu üzere mihne süresi boyunca ehl-i hadis yapılan baskılara rağmen Kur'ân'ın mahlûk olduğu görüşünü kabul etmemiş ve bu ekol Allah'ın kelâm sıfatı üzerinde ittifak etmiştir. Hadis taraftarları en baştan beri Kur'ân'ın Allah kelâmı ve yaratılmamış olduğunu ifade etmiştir. [29] Nitekim ehl-i hadis "Kur'ân mahlûktur" diyenleri Cehmî ve Zındık olmakla nitelemiş ve böyle kişilerle oturup kalkılmamasını istemiştir. Ebû Bekir b. Ayyâş (ö. 193/809): "Kur'ân mahlûktur diyen kişiye Allah lanet etsin. O kişi kâfir ve zındıktır. Böyle kişilerle oturmayınız." derken, Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821): "Kur'ân mahlûktur diyen kimse zındıktır. Böyle kimsenin tevbe etmesi istenir eğer tevbe etmezse katledilir." demiştir. [30]

Hicri üçüncü asrın başlarındaki halku'l-Kur'ân ve mihne olayları sırasında ashâbu'l-hadis, metodolojisini oluşturma hususunda yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde ashâbu'l-hadis, ilmi sistematliğini oluşturma yanı sıra siyasî ayağı olan bir harekete dönüşmüştür. Tüm bu aşamalarda yaşanan bu olaylara ek olarak Ahmed b. Hanbel'in de büyük bir rolü bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in bu aşamadaki rolü Ali b. Medî'nin (ö. 234/849) ifadesiyle "Ridde günündeki Hz. Ebû Bekir'in rolü" ile aynıdır. Nasıl ki Allah ridde olayları sırasında İslâm'ı Hz. Ebu Bekir eliyle aziz kılmışsa mihne zamanında da Ahmed b. Hanbel'in eliyle İslâm'ı aziz kılmıştır. [31]

KAYNAKÇA el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. Halku efâli'l-ibâd . thk. AbdurrahmânAmîra. Riyad: Dâru'l-Meârif, ts. el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. Şerefu Ashâbi'l-Hadîs . thk. Mehmet Said Hatipoğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971. el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. Târîhu Bağdâd ve zuyûluhu . thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1996. el-Hucevî, Muhammed b. el-Hasan b. el-Arabî b. Muhammed. el-Fikru's-sâmî fî târîhi'l-fıkhı'l-İslâmî . 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416/1995. el-Humeyyis, Muhammed b. Abdurrahman. İ'tikâdu eimmeti's-selef ehl-i hadîs . Kuveyt: Dâru İlfî'd-Düveliyye, 1420/1999. İbn Abdülberr en-Nemerî, Ebû Ömer CemâlüddînYûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. el-İntikâ fî fedâili's-selâseti'l-eimmeti'l-fukahâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts. el-Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik . thk. İbn Tâvî et-Tancî. 8 Cilt. Fas: Matbaatü Fudâle, 1965. Karaman, Hayrettin. İslâm Hukuk Tarihi . İstanbul: Nesil Yayınları, 1989. Kırbaçoğlu, M. Hayri. Sünnî Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü . Ankara: Otto Yayınları, 3. Basım, 2016. Melchert, Christopher. Sünnî Düşüncenin Teşekkülü . çev. Ali Hakan Çavuşoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2. Basım. 2018. Christopher Melchert. "Ehl-i Hadisin Dindarlık Anlayışı". çev. Abdulvahap Özsoy. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22 (Haziran 2005), 301-322. Özpınar, Ömer. Hadîs Edebiyatının Oluşumu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2013. Sezgin, Fuad, Târîhu't-turâs el-arabî . çev. Mahmûd Fehmi el-Hicâzî. 4 Cilt. b.y.: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmî, 1411/1991. Zâhid el-Kevserî. Takdimetü Nasbi'r-râye , (Nasbu'r-râye ile birlikte). 4 Cilt. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1393/1973. ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' . thk. Şuayb Arnavût (komisyon), 25 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985. [1] Bk. Hayrettin Karaman, İslâm Hukuk Tarihi , (İstanbul: Nesil Yayınları, 1989), 175. [2] Bk. Ömer Özpınar, Hadîs Edebiyatının Oluşumu , (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 69-95. [3] Bk. Özpınar, Hadis Edebiyatı, 73. [4] Bk. Kevserî, Takdimetü Nasbi'r-râye , (Nasbu'r-râye ile birlikte), (b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1393/1973), 1/22-23. [5] Christopher Melchert, "Ehl-i Hadisin Dindarlık Anlayışı", çev. Abdulvahap Özsoy, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22 (Haziran 2005), 304. [6] Christopher Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , çev. Ali Hakan Çavuşoğlu, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 49. [7] Bk. Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 48. [8] Bk. Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 51. [9] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 51. [10] Bkz. İbn Abdülberr, el-İntikâ fî fedâili's-selâseti'l-eimmeti'l-fukahâ' , (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 150. [11] Melchert, Sünnî Düşünce , 81. [12] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 51. [13] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 55. [14] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 62. [15] Bk. Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' , thk. Şuayb Arnavût (komisyon), (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 14/298. [16] Melchert, Sünnî Düşünce , 82. [17] Melchert, Sünnî Düşünce , 55. [18] Melchert, Sünnî Düşünce , 76. [19] Melchert, Sünnî Düşünce , 85-86. [20] Bk. Melchert, Sünnî Düşünce , 92-93. [21] Bk. Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd ve zuyûluhu , thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1996), 13/374. [22] Melchert, Sünnî Düşünce , 94. [23] Melchert, Sünnî Düşünce , 95. [24] Bkz. Fuad Sezgin, Târîhu't-turâs el-arabî , çev. Mahmûd Fehmi el-Hicâzî, (b.y.: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmî, 1411/1991), 3/ 180. Aksi bir iddiâ için bkz. Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, Sünnî Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü , (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 243-247. [25] Melchert, Sünnî Düşünce , 57. [26] Hatîb el-Bağdâdî, Şerefu ashâbi'l-hadîs , thk. Mehmet Said Hatipoğlu, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971), 46. [27] ; Kâdî İyâz, Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik , thk. İbn Tâvî et-Tancî, (Fas: Matbaatü Fudâle, 1965), 1/91. [28] Melchert, Sünnî Düşünce , 77. [29] Bk. Muhammed b. Abdurrahman el-Humeyyis, İ'tikâdu eimmeti's-selef ehl-i hadîs , (Kuveyt: Dâru

Îlâfî'd-Düveliyye, 1420/1999), 151. [30] Buhârî, Halku efâli'l-ibâd , thk. AbdurrahmânAmîra, (Riyad: Dâru'l-Meârif, ts.), 30. [31] Bk. Hucevî, Muhammed b. el-Hasan b. el-Arabî b. Muhammed, el-Fikru's-sâmî fî târîhi'l-fıkhî'l-İslâmî , (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1995), 2/ 22.

KAYNAKÇA

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. Halku efâli'l-ibâd . thk. AbdurrahmânAmîra. Riyad: Dâru'l-Meârif, ts.

el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. Şerefu Ashâbi'l-Hadîs . thk. Mehmet Said Hatipoğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971.

el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. Târîhu Bağdâd ve zuyûluhu . thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996.

el-Hucevî, Muhammed b. el-Hasan b. el-Arabî b. Muhammed. el-Fikru's-sâmî fî târîhi'l-fıkhî'l-İslâmî . 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1995.

el-Humeyyis, Muhammed b. Abdurrahman. İ'tikâdu eimmeti's-selef ehl-i hadîs . Kuveyt: Dâru Îlâfî'd-Düveliyye, 1420/1999.

İbn Abdülberr en-Nemerî, Ebû Ömer CemâlüddînYûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. el-İntikâ fî fedâili's-selâseti'l-eimmeti'l-fukahâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.

el-Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik . thk. İbn Tâvî et-Tancî. 8 Cilt. Fas: Matbaatü Fudâle, 1965.

Karaman, Hayrettin. İslâm Hukuk Tarihi . İstanbul: Nesil Yayınları, 1989. Kırbaçoğlu, M. Hayri. Sünnî Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü . Ankara: Otto Yayınları, 3. Basım, 2016. Melchert, Christopher. Sünnî Düşüncenin Teşekkülü . çev. Ali Hakan Çavuşoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2. Basım. 2018. Christopher Melchert. "Ehl-i Hadisin Dindarlık Anlayışı". çev. Abdulvahap Özsoy. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22 (Haziran 2005), 301-322. Özpinar, Ömer. Hadîs Edebiyatının Oluşumu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2013. Sezgin, Fuad, Târîhu't-turâs el-arabî . çev. Mahmûd Fehmi el-Hicâzî. 4 Cilt. b.y.: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmî, 1411/1991. Zâhid el-Kevserî. Takdimetü Nasbi'r-râye , (Nasbu'r-râye ile birlikte). 4 Cilt. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1393/1973. ez-Zehabî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' . thk. Şuayb Arnavût (komisyon), 25 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985. [1] Bk. Hayrettin Karaman, İslâm Hukuk Tarihi , (İstanbul: Nesil Yayınları, 1989), 175. [2] Bk. Ömer Özpinar, Hadîs Edebiyatının Oluşumu , (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 69-95. [3] Bk. Özpinar, Hadis Edebiyatı, 73. [4] Bk. Kevserî, Takdimetü Nasbi'r-râye , (Nasbu'r-râye ile birlikte), (b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1393/1973), 1/22-23. [5] Christopher Melchert, "Ehl-i Hadisin Dindarlık Anlayışı", çev. Abdulvahap Özsoy, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22 (Haziran 2005), 304. [6] Christopher Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , çev. Ali Hakan Çavuşoğlu, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 49. [7] Bk. Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 48. [8] Bk. Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 51. [9] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 51. [10] Bkz. İbn Abdülberr, el-İntikâ fî fedâili's-selâseti'l-eimmeti'l-fukahâ' , (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 150. [11] Melchert, Sünnî Düşünce , 81. [12] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 51. [13] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 55. [14] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 62. [15] Bk. Zehabî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' , thk. Şuayb Arnavût (komisyon), (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 14/298. [16] Melchert, Sünnî Düşünce , 82. [17] Melchert, Sünnî Düşünce , 55. [18] Melchert, Sünnî Düşünce , 76. [19] Melchert, Sünnî Düşünce , 85-86. [20] Bk. Melchert, Sünnî Düşünce , 92-93. [21] Bk. Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd ve zuyûluhu , thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996), 13/374. [22] Melchert, Sünnî Düşünce , 94. [23] Melchert, Sünnî Düşünce , 95. [24] Bkz. Fuad Sezgin, Târîhu't-turâs el-arabî , çev. Mahmûd Fehmi el-Hicâzî, (b.y.: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmî, 1411/1991), 3/ 180. Aksi bir iddiâ için bkz.

Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, Sünnî Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü , (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 243-247. [25] Melchert, Sünnî Düşünce , 57. [26] Hatîb el-Bağdâdî, Şerefu ashâbi'l-hadîs , thk. Mehmet Said Hatipoğlu, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971), 46. [27] ; Kâdî İyâz, Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik , thk. İbn Tâvî et-Tancî, (Fas: Matbaatü Fudâle, 1965), 1/91. [28] Melchert, Sünnî Düşünce , 77. [29] Bk. Muhammed b. Abdurrahman el-Humeyyis, İ'tikâdu eimmeti's-selef ehl-i hadîs , (Kuveyt: Dâru İlfâi'd-Düveliyye, 1420/1999), 151. [30] Buhârî, Halku efâli'l-ibâd , thk. AbdurrahmânAmîra, (Riyad: Dâru'l-Meârif, ts.), 30. [31] Bk. Hucevî, Muhammed b. el-Hasan b. el-Arabî b. Muhammed, el-Fikru's-sâmî fî târîhi'l-fikhi'l-İslâmî , (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995), 2/ 22.

Karaman, Hayrettin. İslâm Hukuk Tarihi . İstanbul: Nesil Yayınları, 1989.

Kırbaçoğlu, M. Hayri. Sünnî Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü . Ankara: Otto Yayınları, 3. Basım, 2016.

Melchert, Christopher. Sünnî Düşüncenin Teşekkülü . çev. Ali Hakan Çavuşoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 2. Basım. 2018.

Christopher Melchert. "Ehl-i Hadisin Dindarlık Anlayışı". çev. Abdulvahap Özsoy. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22 (Haziran 2005), 301-322.

Özpınar, Ömer. Hadîs Edebiyatının Oluşumu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2013.

Sezgin, Fuad, Târihu't-turâs el-arabî . çev. Mahmûd Fehmi el-Hicâzî. 4 Cilt. b.y.: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmî, 1411/1991.

Zâhid el-Kevserî. Takdimetü Nasbi'r-râye , (Nasbu'r-râye ile birlikte). 4 Cilt. b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1393/1973.

ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' . thk. Şuayb Arnavût (komisyon), 25 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985.

[1] Bk. Hayrettin Karaman, İslâm Hukuk Tarihi , (İstanbul: Nesil Yayınları, 1989), 175. [2] Bk. Ömer Özpınar, Hadîs Edebiyatının Oluşumu , (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 69-95. [3] Bk. Özpınar, Hadis Edebiyatı, 73. [4] Bk. Kevserî, Takdimetü Nasbi'r-râye , (Nasbu'r-râye ile birlikte), (b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1393/1973), 1/22-23. [5] Christopher Melchert, "Ehl-i Hadisin Dindarlık Anlayışı", çev. Abdulvahap Özsoy, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22 (Haziran 2005), 304. [6] Christopher Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , çev. Ali Hakan Çavuşoğlu, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 49. [7] Bk. Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 48. [8] Bk. Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 51. [9] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 51. [10] Bkz. İbn Abdülberr, el-İntikâ fî fedâili's-selâseti'l-eimmeti'l-fukahâ' , (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 150. [11] Melchert, Sünnî Düşünce , 81. [12] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 51. [13] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 55. [14] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 62. [15] Bk. Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' , thk. Şuayb Arnavût (komisyon), (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 14/298. [16] Melchert, Sünnî Düşünce , 82. [17] Melchert, Sünnî Düşünce , 55. [18] Melchert, Sünnî Düşünce , 76. [19] Melchert, Sünnî Düşünce , 85-86. [20] Bk. Melchert, Sünnî Düşünce , 92-93. [21] Bk. Hatîb el-Bağdâdî, Târihu Bağdâd ve zuyûluhu , thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996), 13/374. [22] Melchert, Sünnî Düşünce , 94. [23] Melchert, Sünnî Düşünce , 95. [24] Bkz. Fuad Sezgin, Târihu't-turâs el-arabî , çev. Mahmûd Fehmi el-Hicâzî, (b.y.: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmî, 1411/1991), 3/ 180. Aksi bir iddiâ için bkz. Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, Sünnî Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü , (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 243-247. [25] Melchert, Sünnî Düşünce , 57. [26] Hatîb el-Bağdâdî, Şerefu ashâbi'l-hadîs , thk. Mehmet Said Hatipoğlu, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971), 46. [27] ; Kâdî İyâz, Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik , thk. İbn Tâvî et-Tancî, (Fas: Matbaatü Fudâle, 1965), 1/91. [28] Melchert, Sünnî Düşünce , 77. [29] Bk. Muhammed b. Abdurrahman el-Humeyyis, İ'tikâdu eimmeti's-selef ehl-i hadîs , (Kuveyt: Dâru İlfâi'd-Düveliyye, 1420/1999), 151. [30] Buhârî, Halku efâli'l-ibâd , thk. AbdurrahmânAmîra, (Riyad: Dâru'l-Meârif, ts.), 30. [31] Bk. Hucevî, Muhammed b. el-Hasan

- b. el-Arabî b. Muhammed, el-Fikru's-sâmî fî târîhi'l-fıkhî'l-İslâmî , (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416/1995), 2/ 22.
- [1] Bk. Hayrettin Karaman, İslâm Hukuk Tarihi , (İstanbul: Nesil Yayınları, 1989), 175.
- [2] Bk. Ömer Özpinar, Hadîs Edebiyatının Oluşumu , (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 69-95.
- [3] Bk. Özpinar, Hadis Edebiyatı, 73.
- [4] Bk. Kevserî, Takdîmetü Nasbî'r-râye , (Nasbu'r-râye ile birlikte), (b.y.: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1393/1973), 1/22-23.
- [5] Christopher Melchert, "Ehl-i Hadisin Dindarlık Anlayışı", çev. Abdulvahap Özsoy, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22 (Haziran 2005), 304.
- [6] Christopher Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , çev. Ali Hakan Çavuşoğlu, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 49.
- [7] Bk. Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 48.
- [8] Bk. Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 51.
- [9] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 51.
- [10] Bkz. İbn Abdülberr, el-İntikâ fî fedâili's-selâseti'l-eimmeti'l-fukahâ' , (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 150.
- [11] Melchert, Sünnî Düşünce , 81.
- [12] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 51.
- [13] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 55.
- [14] Melchert, Sünnî Düşüncenin Teşekkülü , 62.
- [15] Bk. Zehebî, Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' , thk. Şuayb Arnavût (komisyon), (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 14/298.
- [16] Melchert, Sünnî Düşünce , 82.
- [17] Melchert, Sünnî Düşünce , 55.
- [18] Melchert, Sünnî Düşünce , 76.
- [19] Melchert, Sünnî Düşünce , 85-86.
- [20] Bk. Melchert, Sünnî Düşünce , 92-93.
- [21] Bk. Hatîb el-Bağdâdî, Târîhu Bağdâd ve zuyûluhu , thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1996), 13/374.
- [22] Melchert, Sünnî Düşünce , 94.
- [23] Melchert, Sünnî Düşünce , 95.
- [24] Bkz. Fuad Sezgin, Târîhu't-turâs el-arabî , çev. Mahmûd Fehmi el-Hicâzî, (b.y.: Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmî, 1411/1991), 3/ 180. Aksi bir iddiâ için bkz. Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, Sünnî Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü , (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 243-247.
- [25] Melchert, Sünnî Düşünce , 57.

[26] Hatîb el-Bağdâdî, Şerefu ashâbi'l-hadîs , thk. Mehmet Said Hatipoğlu, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971), 46.

[27] ; Kâdî Iyâz, Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik , thk. İbn Tâvî et-Tancî, (Fas: Matbaatü Fudâle, 1965), 1/91.

[28] Melchert, Sünnî Düşünce , 77.

[29] Bk. Muhammed b. Abdurrahman el-Humeyyis, İ'tikâdu eimmeti's-selef ehl-i hadîs , (Kuveyt: Dâru İ'lâfî'd-Düveliyye, 1420/1999), 151.

[30] Buhârî, Halku efâli'l-ibâd , thk. AbdurrahmânAmîra, (Riyad: Dâru'l-Meârif, ts.), 30.

[31] Bk. Hucevî, Muhammed b. el-Hasan b. el-Arabî b. Muhammed, el-Fikru's-sâmî fî târîhi'l-fikhî'l-İslâmî , (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995), 2/ 22.